

تبیین مفهوم قدرت نرم در وصیت‌نامه سیاسی الهی امام خمینی رحمت‌الله‌علیه

غلامرضا صفرپور^۱

تاریخ دریافت: ۱۵ / ۱۰ / ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱۰ / ۱۱ / ۱۴۰۰

چکیده

مفهوم قدرت در رشته‌ها و علوم مختلف تعاریف گوناگونی از آن شده است. آنچه در این نوشتار آمده است اصطلاح خاص آن در علوم سیاسی می‌باشد. اندیشمندان قدرت را به قدرت سخت با ابزار نظامی و قدرت نرم را با ابزار تبلیغاتی و رسانه تقسیم‌بندی نموده‌اند. بدین معنا که اعمال قدرت سخت بر پاداش و تهدید متکی است ولی قدرت نرم از جنس اقناع و القاء است. مؤلفه‌ها و عناصر قدرت نرم شامل عناصری از قبیل، فرهنگی-اعتقادی، اجتماعی-انسانی، روانشناختی، سیاسی و علمی می‌باشد که حضرت امام رحمت‌الله‌علیه در وصیت‌نامه سیاسی-الهی خود بر این عناصر و همچنین شاخص‌هایی از جمله مکتب اسلام، مذهب تشیع، دیپلماسی فعال و عمومی و سرمایه اجتماعی تأکید نموده‌اند.

کلید واژه‌ها: امام خمینی رحمت‌الله‌علیه، قدرت سخت، قدرت نرم، منابع قدرت نرم.

استناد فارسی (شیوه‌ی APA، ویرایش ششم، ۲۰۱۰؛ شیوه‌ی APSA)

صفرپور، غلامرضا (۱۴۰۱). «تبیین مفهوم قدرت نرم در وصیت‌نامه سیاسی الهی امام خمینی رحمت‌الله‌علیه». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، سال پنجم، شماره اول، پیاپی ۱۷، صص ۱۴۲-۱۲۵.

^۱. استاد مدعو گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، شیراز، ایران.

ایمیل: gh.safarpour@yahoo.com

 کپی‌رایت © ۲۰۱۰، ایسک (اندیشکده مطالعات راهبردی کریمه شیراز). این متن، مقاله‌ای برای دسترسی آزاد است که با توجه به استاندارد بین‌المللی CCA (Creative Commons Attribution) نسخه 4.0 توزیع شده است و به دیگران اجازه می‌دهد این اثر را با رگیری کنند، آن را با دیگران به اشتراک بگذارند و مطالب را اقتباس کنند.

۱. مقدمه

مفهوم قدرت در رشته‌ها و علوم مختلف مثل فلسفه، کلام، روانشناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، حقوق و ... تعاریف گوناگونی از آن شده است. آنچه در این نوشتار آمده است، اصطلاح خاص این واژه در علوم سیاسی است که به چند تعریف بسنده می‌شود. قدرت در مفهوم کلی هم‌زاد سیاست بوده و به قدرت نهادهای اجتماعی و سیاسی برمی‌گردد. از دیدگاه هارولد لاسول^۱، قدرت توانایی ایجاد نتایج مورد نظر می‌باشد (روشندل، ۱۳۷۴: ۸۷).

«قدرت» یعنی توانایی تأثیر گذاردن بر رفتار دیگران برای دستیابی به اهداف خویش (آکسفورد ۲۰۰۳)؛ یا به معنای واداشتن دیگران به انجام کاری با بهره‌گیری از زور یا تهدید به محروم داشتن از برخی امتیازها تعریف می‌کنند و «نفوذ» را به معنای توانایی واداشتن دیگران به انجام کاری از راه وعده‌ی اعطای پاداش به کار می‌برند (روشندل، ۱۳۷۴: ۸۸). به عبارت ساده‌تر، قدرت به معنی توانایی تحصیل هدف است (عامری، ۱۳۷۰: ۲۱۷). در یک جمع‌بندی می‌توان قدرت ملی را توانایی مادی و معنوی یک ملت در پیشبرد منافع و امنیت ملی به طرق مسالمت‌آمیز و یا قهرآمیز تعریف کرد.

هانس مورگنتا^۲ یکی از بنیانگذاران مکتب «رنالیسم» عقیده دارد که تمام رفتار و اعمال بشر در اجتماع از قدرت سرچشمه گرفته و قدرت طلبی امری طبیعی و ذاتی بشر است (به نقل از عامری، ۱۳۷۰: ۲۱۰). وی عوامل اصلی شالوده‌ی قدرت ملی را به هشت جزء «موقعیت جغرافیایی»، «جمعیت»، «ظرفیت صنعتی»، «منابع طبیعی»، «خصوصیات ملی»، «روحیه ملی»، «آمادگی نظامی» و «دیپلماسی» تقسیم می‌کند. در یک تقسیم‌بندی دیگر، پشتوانه قدرت ملی را ۵ دسته عوامل «ژئوپلیتیک»، «جغرافیا»، «منابع انسانی»، «منابع فرهنگی» و «شکل و ساختار» حکومت می‌دانند (روشندل، ۱۳۷۴: ۶۹).

همان‌طور که ذکر شد قدرت به شکل‌های مختلف در جامعه بروز می‌کند. امروزه قدرت را به قدرت سخت و نرم تقسیم‌بندی نموده‌اند که در زیر اشارات مختصری به آن‌ها می‌گردد:

«قدرت نرم» عبارت است از توانایی کسب مطلوب از طریق جاذبه، نه از طریق اجبار یا تطمیع. قدرت نرم از جذابیت فرهنگ، ایده‌آل‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور ناشی می‌شود (تامی، ۱۳۸۷: ۲۴). «قدرت سخت» می‌تواند بر پاداش (هویج) و با تهدید (چماق) متکی باشد. یکی از راه‌های پی بردن به تفاوت بین قدرت سخت و نرم، در نظر گرفتن نوع راه‌های دستیابی به نتایج مطلوب است. بنابراین اعمال قدرت سخت از روش زور و اجبار است؛ در حالی که ابزار قدرت نرم، عوامل فرهنگی است. بنابراین قدرت نرم از جنس اقناع است و دربرگیرنده‌ی مفهوم و ماهیت زیر است:

1. Harold Lasswell

2. Hans Morgenthau

- رسیدن به نتایج دلخواه بدون هزینه‌های محسوس و تهدید.
- روش غیر مستقیم برای رسیدن به اهداف.
- توانایی شکل‌دهی ترجیحات دیگران (نابینی، ۱۳۷۳: ۹۱).

همان طور که در تعریف قدرت ملی گذشت یکی از منابع قدرت ملی عوامل فرهنگی است و جوزف نای منابع قدرت نرم را به سه عامل اساسی «فرهنگ»، «ارزش‌های سیاسی» و «سیاست خارجی» تقسیم‌بندی می‌کند (نای، ۱۳۸۷: ۵۱).

۲. ابزار جنگ نرم

جنگ نرم زمانی تأثیرگذار و اثربخش است که با توجه به مخاطب از ابزار رسانه‌ی مناسب استفاده کند و در طول تاریخ با توجه به تکنولوژی در دوره‌های مختلف ابزار تبلیغاتی متفاوت بوده است. که از ابزارهایی هم‌چون طبل، علم و شیپور گرفته تا امروزه در عصر ارتباطات از فن‌آوری اطلاعات و رسانه‌ای هم‌چون رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت و ... بهره می‌گیرد. حضرت امام خمینی رحمته‌الله‌علیه در سخنرانی‌ها و مکتوبات خود از تبلیغات و رسانه‌ها هم برای پیشبرد اهداف جمهوری اسلامی و هم به‌عنوان راهکار مقابله با جنگ نرم دشمن نام برده است. برای نمونه در بخش «ی» وصیت‌نامه‌ی خود می‌نویسد که:

«امروز جهان روی تبلیغات می‌چرخد چه مصیبت بار و غم‌انگیز است که مسلمانان متاعی دارند که از صدر عالم تا نهایت آن نظیر ندارد نتوانسته‌اند این گوهر گران‌بها را که هر انسانی به فطرت آزاد خود طالب آن است، عرضه کنند ...»

و در بخش «ک» متذکر می‌شوند که:

«... از امور بسیار با اهمیت و سرنوشت‌ساز، مسئله‌ی مراکز تعلیم و تربیت از کودکان تا دانشگاه‌ها است.»

و در جایی دیگر «بخش م» تأکید می‌کنند رادیو و تلویزیون و مطبوعات و سینماها و تئاترها از ابزارهای مؤثر تباهی و تخدیر ملت‌ها، خصوصاً نسل جوان بوده است ... مجله‌ها با مقاله‌ها و عکس‌های افتضاح‌بار و اسفانگیز و روزنامه‌ها با مسابقات در مقالات ضد فرهنگی خویش و ضد اسلامی با افتخار مردم به‌ویژه طبقه جوان مؤثر را به‌سوی غرب یا شرق هدایت می‌کردند.

حضرت امام رحمته‌الله‌علیه با تیزبینی و دیدگاه راهبردی که داشتند از قدرت نرم و ابزار و منابع آن در وصیت‌نامه سیاسی - الهی خود نامبرده و امروز را عصر تبلیغات می‌نامد و از ابزار قدرت نرم دشمن نامبرده و ملل جهان را به جنگ نرم دشمن هشدار داده و آگاه نموده است. علاوه بر این حضرت امام رحمته‌الله‌علیه به مؤلفه‌های آگاهی بخشی، اقناع و همراه‌سازی، که عناصر اصلی قدرت نرم محسوب

می‌شوند، در وصیت‌نامه خود توجه خاص نموده است. برای نمونه در آخرین پارگراف بند ج، چنین توصیه می‌نماید:

«و اما به ملت‌های اسلامی توصیه می‌کنم که از حکومت جمهوری اسلامی و از ملت مجاهد ایران الگو بگیرید و حکومت‌های ... خود را در صورتی که به خواست ملت ... سرفرود نیاورند باتمام قدرت به‌جای خود بنشانید که مایه‌ی بدبختی مسلمانان، حکومت وابسته به شرق و غرب می‌باشند.»

۳. منابع قدرت نرم

از نظر نویسندگانی هم‌چون ساندرز و نای، منابع اصلی قدرت نرم، «فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی»، «دیپلماسی عمومی» و «سیاست خارجی» می‌باشد. علاوه بر این مؤلفه‌ها، می‌توان شاخص‌های عناصر قدرت نرم در مسائل فرهنگی - اعتقادی، سیاسی و اجتماعی را بر اساس جدول زیر بر شمرده (نائینی، ۱۳۷۱: ۹۷).

جدول شماره ۱، عناصر و شاخص‌های قدرت نرم

عناصر قدرت نرم	شاخص‌ها
اعتقادی - فرهنگی	مکتب و ایدئولوژی جذاب پیشینه تاریخی - تمدنی توان ترویج ارزش‌ها و الگوهای رفتاری
سیاسی - دیپلماسی	مدل و شکل نظام سیاسی کارآمدی دولت دیپلماسی فعال و عمومی عمق و نفوذ راهبردی
اجتماعی - انسانی	سرمایه اجتماعی میزان روحیه و وابستگی ملی میزان هم‌گرایی و انسجام اجتماعی

در ادامه، این شاخص‌ها در وصیت‌نامه حضرت امام رحمت‌الله‌علیه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. فرهنگی اعتقادی

۳-۱-۱. مکتب و ایدئولوژی اسلام

حضرت امام رحمته‌الله‌علیه در مقدمه وصیت‌نامه سیاسی - الهی ضمن ذکر حدیث ثقلین می‌نویسند:

«... ما مفتخریم که پیرو مذهبی هستیم که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله مؤسس آن به امر خداوند تعالی بوده و امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیه‌السلام این بنده رها شده از تمام قیود، مأمور رها کردن بشر از تمام اغلال و بردگی‌هاست. ما مفتخریم که مذهب ما جعفری است ...»

و حضرت امام رحمته‌الله‌علیه در بند «الف» وصیت‌نامه چنین می‌نویسد:

«بی‌تردید رمز بقای انقلاب اسلامی همان پیروزی است و رمز پیروزی را ملت می‌داند و نسل‌های آینده تاریخ خواهند خواند که در رکن اصلی آن انگیزه الهی و مقصد عالی حکومت اسلامی و اجتماع ملت در سراسر کشور با وحدت کلمه برای همان انگیزه و مقصد فراهم است»

ایدئولوژی از دید جامعه‌شناسی سه ویژگی اصلی را داراست. نخست این که هر ایدئولوژی صورتی منظم، هماهنگ و سازمان یافته دارد. دوم این که ایدئولوژی، بیش‌تر به ارزش‌هایی بر می‌گردد که از آن نشأت گرفته، یعنی ایدئولوژی نوعی توجیه عقلانی جهان‌بینی و نظم ارزشی را عرضه می‌کند و بالاخره ایدئولوژی کارکرد دیگری هم دارد و آن این است که انسان را به عمل تشویق می‌کند و به افراد این امکان را می‌دهد که به عمل سیاسی دست بزنند (بشیر، ۱۳۷۰: ۱۰-۸).

ایدئولوژی دارای کارکردهایی است که از جمله می‌تواند باعث تقویت روحیه ملی شود. ایدئولوژی در صورت وجود اختلاف‌های فرهنگی، نژادی و قومی عامل وحدت‌دهنده و یکپارچه‌کننده به شمار می‌رود. همچنین، یکی از موارد مهم، نقش ایدئولوژی در افزایش قدرت ملی و گسترش حوزه‌ی مشروعیت نظامی سیاسی است. بنابراین می‌توان گفت که ایدئولوژی مشروعیت‌دهنده، روحیه‌دهنده و وحدت‌بخش است.

تنها ایران توانسته است با توجه به سیره پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و حضرت علی علیه‌السلام در میان کشورهای اسلامی، نظام سیاسی مردم‌سالاری بنا کند و این نظام آموزه‌های دینی از جمله عدالت، شورا، بیعت، مصلحت و اجتهاد را در جامعه عملیاتی کرده و با استفاده از نهادهای رهبری، مصلحت‌نظام، شورای نگهبان و قوای سه‌گانه، در میان کشورهای اسلامی که یا در جنگ‌های قبیله‌ای به سر می‌برند، یا به دست سکولارهای نظامی و مستبدان قبیله‌ای اداره می‌شوند، الگوی سیاسی موفق‌تری پیش روی ملت‌های مسلمان قرار دهد.

امروزه جمهوری اسلامی به لحاظ داشتن شبکه‌های اجتماعی، مدنی، مذهبی و امنیتی و در قالب گروه‌های مدنی، بسیج و شبکه‌های مساجد و سیستم‌های سیاست‌گذاری شرعی و عرفی، الگوی

نمونه را ایجاد کرده که قابل ارائه شدن و الگو پردازی است و امروزه نمونه‌های آن را در برخی از کشورهای اسلامی از جمله عراق، لبنان، فلسطین، سوریه و ... شاهد آن هستیم.

تاکنون اسلام و مذهب تشیع به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ ایرانی محسوب شده و هویت ایرانی هیچ‌گاه از آن جدا نبوده و طی این مدت اسلام و ایرانیان خدمات فراوانی به یکدیگر عرضه کردند. ایرانیان در نشر و گسترش اسلام و تحکیم میانی آن سهم بسزایی داشته‌اند و متقابلاً فرهنگ اسلام و تشیع نیز موجب شکوفایی و بارور شدن استعدادهای ایرانیان شده و شخصیت‌های بزرگ علمی در حوزه‌های مختلف از قبیل فلسفه، عرفان، شعر و ادب، علوم طبیعی، ریاضی و ... پرورش یافته‌اند. علاوه بر آن، فرهنگ اسلام مانند موتور محرکه مردم ایران در حیات سیاسی - اجتماعی عمل نموده و دست چپاولگران روس و انگلیس و در این اواخر امریکا را از کشور قطع کرده است؛ چنان‌که نهضت تنباکو علیه سلطه انگلیسی‌ها با یک فتوی مرجع تقلید شیعه بنام آیت الله میرزای شیرازی و نهضت مشروطیت به رهبری علمایی هم‌چون آیت الله طباطبایی، آیت الله بهبهانی و شیخ فضل الله نوری بر علیه استبداد صورت گرفت.

در فرآیند انقلاب اسلامی، تشیع به مثابه مذهبی ریشه‌دار در مکتب اسلام، در روند بسیج مردم با توجه به شرایط عینی جامعه ایرانی و از سوی دیگر، عوامل زمینه‌ساز ایدئولوژیک شدن تشیع با اقبال عمومی فراهم شد. که در زیر به برخی از عوامل زمینه‌ساز که از سوی حضرت امام رحمت‌الله‌علیه بیان شده و مورد توجه قرار گرفته است، اشاره می‌گردد.

- تغییر در مبانی تفکر اندیشمندان اسلامی و تعابیر آن‌ها از مفاهیم شیعی (تقیه)
- تغییر در نظریه‌ی غیبت و انتظار برگرفته از اندیشه انجمن حجتیه و جدایی دین از سیاست
- برداشت صحیح و درست از وقایع تاریخی و عاشورا و معرفی اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله
- رد نظریه سلطنت و تأکید بر جهت‌گیری ضد استثمار و استبدادی اسلام

حضرت امام رحمت‌الله‌علیه با معرفی اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله در آگاه‌سازی، هوشیاری، افناع و همراه‌سازی مردم مسلمان ایران نقش بسزایی داشتند. که عوامل ذکر شده از کارکردهای قدرت نرم محسوب می‌شود.

۳-۲. نماد عاشورا (الگو رفتاری)

در مقدمه وصیت نامه آمده است:

«مراسم عزاداری ائمه اطهار علیهم‌السلام و بویژه سید مظلومان و سرور شهیدان حضرت ابی عبدالله الحسین صلوات و افر الهی و انبیا و ملائکه الله و صلحا بر روح بزرگ حماسی او باد

هیچ‌گاه غفلت نکنند ... و آن چه لعن و نفرین بر ستمگران آل بیت امت تمام فریاد قهرمانانه ملت‌ها است بر سردمداران ستم پیشه در طول تاریخ الی ابد...»

پیروزی انقلاب اسلامی را می‌توان باز تولید اسطوره‌ها و نمادهای دینی به‌ویژه حماسه عاشورا دانست. نهضت عاشورا، حماسه‌ی مقاومت در برابر حکومت‌های فاسد است و نیروهای ایرانی در ۸ سال دفاع مقدس با تأسی از حضرت امام حسین علیه‌السلام و یارانش آن‌چنان حماسه‌ای آفریدند که نگذاشتند یک وجب از خاک ایران اسلامی جدا گردد. و بقول شهید مطهری گریه کردن بر شهدا نوعی اعلام و وابسته بودن به گروه اهل حق و اعلام جنگ با گروه اهل باطل و در حقیقت نوعی از خود گذشتگی است. این جاست که عزاداری حسین بن علی علیه‌السلام یک حرکت، یک موج و یک مبارزه اجتماعی است (مطهری، ۱۳۷۱: ۷۹ و ۸۰). و در جایی دیگر بیان می‌کند:

«برای این که بر قومی از روح قهرمان در روح شما پیدا شود، شما هم تا اندازه‌ای نسبت به حق و حقیقت غیرت پیدا کنید، شما هم عدالت‌خواه شوید؛ شما هم با ظلم و ظالم نبرد بکنید، شما هم آزادی‌خواه باشید» (همان: ۱۱۱).

بنابراین قیام امام حسین علیه‌السلام به عنوان یک نهضت مقدس مذهبی و یک حرکت سیاسی از نوع انقلابی آن، پایدارترین جنبش در فرهنگ سیاسی شیعه محسوب می‌شود که به‌عنوان یکی از شاخص‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی، چه در پیروزی انقلاب و چه در تداوم آن تأثیر بسزایی داشته و دارد که حضرت امام رحمته‌الله‌علیه به خوبی از آن یاد کرده است.

۳-۱-۳. پیشینه تاریخی - تمدنی

حضرت امام رحمته‌الله‌علیه در بند «ه» وصیت‌نامه‌ی خود می‌نویسند:

«... با اراده مصمم و فعالیت و پشت کار خود به رفع وابستگی‌ها قیام کنید و بدانید که نژاد آریا و عرب از نژاد اروپا و آمریکا و شوروی کم ندارد.»

ایران در منطقه و جهان به‌عنوان کشوری شناخته می‌شود که سابقه تمدنی بسیار زیادی دارد و این سابقه طولانی رویه‌ای با شکوه را برای ایران به ارمنان آورده است. بسیاری از کشورهای همسایه قبلاً جزئی از ایران بوده‌اند، و هم اکنون در این کشورها دارای قدرت نرم زبانی و تمدنی است و برخی آداب و رسوم از جمله عید نوروز، نام‌ها و نمادهای ایرانی، در بسیاری از کشورهای منطقه به رسمیت شناخته شده است.

۳-۲. سیاسی - دیپلماسی

سیاست خارجی یک استراتژی یا یک رشته اقدامات برنامه‌ریزی شده است که تصمیم‌گیرندگان یک کشور با هدف نیل به اهداف خاصی که بر حسب منافع ملی تعریف شده‌اند، در مقابل کشورها یا

پدیده‌های بین‌المللی دیگر به مرحله اجرا می‌گذارند (تاجیک، ۱۳۸۳: ۷). همان‌طور که از نام سیاست خارجی معلوم است حوزه عملکرد سیاست خارجی صحنه روابط بین‌الملل و جهان می‌باشد و نحو چگونگی روابط یک کشور با دولت‌ها، ملت‌ها، سازمان‌هایی بین‌المللی و نهضت‌هایی آزادی بخش می‌باشد. در بند «ی» وصیتنامه آمده است:

«... گرچه تمام وزیران وزارتخانه‌ها مسئولیت در اسلامی کردن و تنظیم امور محل مسئولیت خود را دارند لکن بعضی از آن‌ها ویژگی خاص دارند. مثل وزارت خارجه که مسئولیت سفارتخانه‌ها را در خارج از کشور دارند. این‌جانب از ابتدای پیروزی به وزارت خارجه راجع به طاغوت زدگی سفارتخانه‌ها و تحول آن‌ها به سفارتخانه‌ی مناسب با جمهوری اسلامی توصیه‌هایی نمودم ... و وصیت من به وزرای خارجه در این زمان و زمان‌های بعد آن است که مسئولیت شما بسیار زیاد است چه در اصلاح و تحول وزارتخانه‌ها و سفارتخانه‌ها و چه در سیاست خارجی حفظ استقلال و منافع کشور و روابط حسنه با دولت‌هایی که قصد دخالت در امور کشور ما را ندارند ... کوشش داشته باشید در بیش‌تر کردن روابط با کشورهای اسلامی و در بیدار کردن دولتمردان و دعوت به وحدت و اتحاد کنید که خداوند با شماست».

پیروزی انقلاب اسلامی به همان اندازه که مبین مخالفت تمامی ملت ایران با سیاست‌های داخلی شاه بود نشان از ناکسندی از سیاست خارجی او هم داشت که در شعارهای مردم شاه بعنوان «شاه آمریکایی» معرفی می‌شد.

۳-۲-۱. در سطح دولت‌ها

حضرت امام رحمت‌الله‌علیه در پاراگراف فوق‌الذکر به وزیر امور خارجه توصیه به روابط حسنه با دولت‌هایی که قصد دخالت در امور کشور ندارند و روابط بیش‌تر با کشورهای اسلامی می‌نمایند. می‌توان کشورها را براساس شیوه حکومت، روحیه استکباری و میزان وابستگی آنان به قدرت‌های بزرگ و مواضع آنان نسبت به جمهوری اسلامی و با توجه به نظر حضرت امام رحمت‌الله‌علیه به صورت «کشورهای معاند (رژیم صهیونیستی و آمریکا)»، «کشورهای هم‌سو با آمریکا»، «کشورهای همراه و هم‌سو با جمهوری اسلامی ایران» و «کشورهای بی‌طرف» تقسیم‌بندی کرد.

جمهوری اسلامی با اکثر کشورها براساس رعایت اصل احترام و منافع متقابل غیر از کشورهای رژیم صهیونیستی و آمریکا دارای روابط سیاسی، اقتصادی بوده ولی درمورد کشورهای جهان سوم (توسعه نیافته) که بیش‌تر آن‌ها کشورهای اسلامی می‌باشند توجه خاصی دارد و می‌بایست با این دولت‌ها براساس توصیه حضرت امام رحمت‌الله‌علیه روابط هرچه گسترده‌تر در تمامی زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی داشته باشد و از اختلافات جزئی که موجب تفرقه می‌گردد، پرهیز شود.

۳-۲-۲. در سطح ملتها

دومین منبع قدرت نرم دیپلماسی عمومی است (نائینی، ۱۳۷۱: ۸۶). دیپلماسی عمومی به معنی دستیابی به اهداف سیاسی از طریق کار با عموم مردم در کشورهای خارجی و با نفوذ در دیدگاه‌های افراد و سازمان‌های خارجی می‌باشد. از دیپلماسی عمومی می‌توان برای ایجاد تغییر در باورها و ترجیحات سیاسی - اجتماعی شهروندان دیگر کشورها بهره گرفت. بنابراین، ایده و جوهر اصلی دیپلماسی عمومی، تأثیرگذاری بر افکار عمومی جهان از طریق کنترل ایده‌ها، باورها، هنجارها و در نهایت شکل‌دهی ایستارها و رفتارها در راستای اهداف مورد نظر از طرق مختلف و به‌طور کلی با کمک ابزارهای فرهنگی و اطلاعاتی است.

با توجه به تعاریف فوق‌الذکر مشخص می‌گردد که دیپلماسی عمومی با دیپلماسی سنتی تفاوت ماهوی دارد. زیرا مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی عبارت از «غیر رسمی بودن»، «آشکار و علنی بودن»، «تعاملات در سطح مردم و افراد به‌جای تعامل میان سیاستمداران»، «فراگیرتر بودن مخاطبان»، «تنوع ابزار و امکانات دیپلماسی عمومی»، «انتقال عقاید و ارزش‌ها» و «ایجاد اقناع و جذابیت» می‌باشد (باقری، ۱۳۸۸: ۱۰). حضرت امام رحمته‌الله‌علیه در وصیت‌نامه خود بارها از این منبع قدرت نرم برای آگاه‌سازی و همراه‌سازی ملل مستضعف جهان و تحت ستم به کار گرفته است. از جمله در بند «ج» چنین عنوان می‌دارند:

«... اما به ملت‌های اسلامی توصیه می‌کنم که از حکومت جمهوری اسلامی و از ملت مجاهد ایران الگو بگیرید و حکومت‌های جائر خود را در صورتی که به خواست ملت‌ها که خواست ملت ایران است سر فرود نیاورند. با تمام قدرت بر جای خود بنشانید که مایه بدبختی مسلمانان، حکومت‌های وابسته به شرق و غرب می‌باشند...»

و در بند «ی» پاراگراف دوم می‌نویسد:

«... وصیت من به ملت‌های کشورهای اسلامی است که انتظار نداشته باشید که از خارج کسی به شما در رسیدن به هدف که آن اسلام و پیاده کردن احکام اسلام است کمک کند خود باید به این امر حیاتی که آزادی و استقلال را تحقق می‌بخشد قیام کنید و علمای اعلام و خطبای محترم کشورهای اسلامی دولت‌ها را دعوت کنند که از وابستگی به قدرت‌های بزرگ خارجی خود را رهاکنند.»

برای ارتباط بهتر و توفیق بیش‌تر در دیپلماسی عمومی و تحقق توصیه‌های حضرت امام رحمته‌الله‌علیه می‌بایست از شیوه‌های زیر استفاده نمود.

۳-۲-۳. حمایت از نهضت‌های آزادیبخش

در اصل یکصد و پنجاه و چهار قانون اساسی آمده است که:

«جمهوری اسلامی ... در عین خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.»

دولت جمهوری اسلامی ایران برطبق نص صریح قانون اساسی وظیفه دارد که از این نوع حرکت‌ها حمایت نماید. نهضت‌های آزادی بخش را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم‌بندی نمود. اول نهضت‌هایی که از لحاظ ایدئولوژیکی وجوه مشترک با جمهوری اسلامی دارند. قطعاً مورد حمایت همه جانبه اعم از مادی و معنوی قرار می‌گیرند و دوم نهضت‌هایی که در کشورهای غیراسلامی برای رهایی از قید استبداد داخلی و استثمار خارجی مبارزه می‌کنند که جمهوری اسلامی در حد توانایی خود از آن‌ها حمایت می‌کند. می‌توان حمایت‌های مادی و معنوی جمهوری اسلامی به نهضت آزادی‌بخش چنین برشمرد:

- ارشاد و راهنمایی آن‌ها در جلوگیری از تفرقه و نفوذ عوامل فرصت طلب در آن‌ها
- در اختیار گذاشتن امکاناتی از قبیل دفتر و چاپ نشریات و کتب برای معرفی اهداف و مواضع آنان.
- دفاع از آن‌ها در مجامع بین‌المللی و رساندن صدای آنان به گوش جهانیان.

۳-۲-۴. گسترش رسانه‌های جمعی فرامرزی

برای نظام جمهوری اسلامی یک وظیفه اصلی و اساسی این است که در به کارگیری همه امکانات تبلیغاتی نه تنها برای خنثی کردن تبلیغات صهیونیست‌ها و قدرت‌های امپریالیستی، تلاش و سرمایه‌گذاری نماید بلکه می‌بایست مقابله به مثل کرده و با بهره برداری از امکانات پیشرفته و نوین ارتباطی پیام انقلاب را به گوش جهانیان برساند. گسترش طول امواج رادیویی به فرستنده‌های تلویزیونی از جمله پرس تی وی، العالم و هم‌چنین انتشارات مجلات و روزنامه‌ها به زبان‌های زنده دنیا با ملت‌های مستضعف جهان ارتباط برقرار کرد.

۳-۲-۵. استفاده از مجامع بین‌المللی و کنگره‌ها

از جمله روش‌هایی که می‌توان با ملت‌های جهان ارتباط برقرار نمود و آن‌ها را از اهداف و مواضع جمهوری اسلامی آگاه ساخت علاوه بر حضور فعال در مجامع بین‌المللی، از کنگره‌ها و همایش‌های مختلف استفاده کرد. مهم‌ترین و عظیم‌ترین کنگره جهانی مراسم عبادی-سیاسی حج می‌باشد. هرچند که محدودیت‌های از سوی رژیم عربستان سعودی حجاج ما با آن روبرو هستند ولی می‌توان با ظرافت بیش‌تر از این فرصت برای ارتباط با دیگر مسلمانان جهان بنحو احسن استفاده نمود. حضور رؤسای جمهور ایران در نشست سالانه مجمع عمومی گام مهمی برای تبیین مواضع جمهوری اسلامی در سطح دیپلماسی سنتی و عمومی به‌شمار می‌رود.

۳-۳. مدل و شکل سیاسی

شاخص‌های دیگر عنصر سیاسی قدرت نرم، مدل و شکل نظام سیاسی، ثبات سیاسی، کارآمدی و عمق نفوذ راهبردی آن است که این شاخص‌ها در بند ۲ وصیت‌نامه چنین آمده است:

«اسلام و حکومت اسلامی پدیده الهی است که با به کار بستن آن سعادت فرزندان خود را در دنیا و آخرت به بالاترین وجه تأمین می‌کند و قدرت آن دارد که قلم سرخ بر ستمگری‌ها و چپاولگری‌ها و فسادها و تجاوزها بکشد و انسان‌ها را به کمال مطلوب خود برساند ... و از هیچ نکته ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد فروگذار ننموده است و موانع و مشکلات سر راه تکامل را در اجتماع و خود گوشزد نموده و به رفع آن‌ها کوشیده است ... این امانت الهی را که در ایران به طور رسمی اعلام شده و در مدت کوتاهی نتایج عظیمی به بار آورده و امید است که پرتو نور آن بر تمامی کشورهای اسلامی تابیدن گرفته و تمام دولت‌ها و ملت‌ها با یکدیگر تفاهم در این امر حیاتی نمایند و دست ابر قدرت‌های عالم خوار و جنایتکاران تاریخ را تا ابد از سر مظلومان و ستمدیدگان جهان کوتاه نمایند.»

نظام جمهوری اسلامی برگرفته از جمهوریت و اسلامیت است و به عبارتی دیگر مردم‌سالاری دینی تلفیقی از مردم‌سالاری و دینداری است. بر همین اساس در اصل ششم قانون اساسی اداره حکومت به اتکاء آراء عمومی واگذار شده و هفت نوع انتخابات در قانون اساسی ذکر شده و تاکنون مردم با حضور گسترده خود ۳۰ انتخابات با میانگین بالای ۶۵ درصد پشت سر گذاشته‌اند و هرچا مردم برای نظام احساس خطر و تهدید کرده‌اند با حضور خود آن توطئه را خنثی نموده‌اند که نمونه بارز آن در ۸ سال دفاع مقدس جنان حماسه‌ای آفریدند که نگذاشتند یک وجب از خاک کشور جدا گردد. این امر نشان از پیوند ناگسستنی مردم با نظام اسلامی دارد. و این پشتوانه مردمی، قدرت نرم جمهوری اسلامی را افزایش داده که علاوه بر اینکه توانسته است همه‌ی تهدیدات سخت، نیمه سخت و نرم دشمن را خنثی نماید. باعث ثبات سیاسی و عمق راهبردی نظام فراهم آورده است.

۴. عنصر اجتماعی

براساس جدول شماره ۱ از شاخص‌های عنصر اجتماعی قدرت نرم می‌توان به میزان روحیه و دلبستگی ملی، انسجام و سرمایه اجتماعی نام برد که ضمن بررسی سرمایه اجتماعی، در وصیت‌نامه حضرت امام رحمته‌الله‌علیه این شاخص‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

سرمایه اجتماعی ناظر بر شاخص‌هایی است که به تقویت شبکه روابط اجتماعی و تسهیل فرایند گردش امور در این شبکه در نهایت افزایش کارآمدی آن در عین ثبات یا کاهش هزینه‌های فعالیت در آن دلالت دارد (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۸). سرمایه اجتماعی نیز یکی از عناصر اصلی قدرت نرم است و شامل چند شاخص از جنبه آگاهی، اعتماد و مشارکت است. بنابراین، می‌توان از مهم‌ترین عناصری

که هویت سرمایه اجتماعی را شکل داده و در افزایش کارآمدی شبکه روابط اجتماعی ایفای نقش دارد در چهار گروه اصلی دسته بندی نمود(همان: ۲۱-۱۸).

الف- عنصر هنجاری سرمایه اجتماعی، اعتماد: اعتماد را باید درون مایه سرمایه اجتماعی تلقی کرد. با عنایت به همین جایگاه خاص اعتماد است که اندیشه‌گران پیرو فوکویاماها، قایل به تقلیل تمام ابعاد سرمایه اجتماعی به اعتماد هستند.

ب- عنصر ارتباطی سرمایه اجتماعی، اعتبار: گرچه اعتماد به‌عنوان یک داده پیشینی می‌تواند در بسیاری از الگوهای رفتاری به‌صورت مؤثر ایفای نقش نماید. اما اعتبار وجوهی از سرمایه اجتماعی را شامل می‌شود که در حکم «پشتیبان» بازیگر هستند.

ج- عنصر اعتقادی سرمایه اجتماعی؛ وفاداری: عنصر وفاداری به‌عنوان هسته اصلی سرمایه اجتماعی می‌باشد. در بررسی‌های فرهنگی-اجتماعی حکایت از آن دارند که کلیه پدیده‌ها به گونه‌ای تحت تأثیر باورهای مخاطبان‌شان می‌باشند. به‌عبارت دیگر نوعی ارتباط بین مفهوم مخاطب، وجود دارد. وجود همین ربط روان شناختی است که وفاداری را به عنصر نامرئی سرمایه اجتماعی تبدیل می‌سازد.

د- عنصر آینده شناختی سرمایه اجتماعی؛ امید: «بن فاین» در بحث از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر روی مفاهیم امیدواری تأکید دارد و بر این باور است که بخش قابل توجهی از سرمایه اجتماعی با امیدهایی در ارتباط می‌باشد که اگرچه ممکن است با نتایج عینی موجود مطابق نباشد اما مخاطب را به پیروی و اطاعت-به امید بهره‌مندی از مزایای آتی-وامی دارد. در بند الف وصیت نامه چنین آمده است:

«... بی تردید رمز بقای انقلاب اسلامی همان رمز پیروزی است ... دو رکن اصلی آن انگیزه الهی و مقصد عالی حکومت اسلامی و اجتماع ملت در سراسر کشور با وحدت کلمه برای همان انگیزه و مقصد.»

و در پاراگراف بعدی حضرت امام رحمته‌الله‌علیه هشدار می‌دهد برای حفظ و بقاء اسلام و حکومت از دست استعمار و استثمارگران، فراموشی هدف و تفرقه و اختلاف است. در پاراگراف سوم بند ج وصیت نامه آمده است:

«... من با جرأت مدعی هستم که ملت ایران و توده میلیونی آن در عصر حاضر تهیه از ملت حجاز در عهد رسول الله صلی الله علیه و آله و کوفه و عراق در عهد امیرالمؤمنین و حسین بن علی صلوات الله و سلام فیها می‌باشند. ... اما امروز می‌بینیم که ملت ایران از قوای مسلح نظامی و انتظامی و سپاه و بسیج تا قوای مردمی از عشایر و داوطلبان و از قوای در جبهه‌ها و مردم پشت جبهه‌ها با کمال شوق و اشتیاق چه فداکاری‌ها می‌کنند و چه حماسه‌ها می‌آفرینند و می‌بینیم که مردم محترم سراسر کشور چه کمک‌های ارزنده می‌کنند. و می‌بینیم که بازماندگان شهدا و آسیب

دیدگان جنگ و متعلقان آنان با چهره‌های حماسه آفرین و گفتار و کرداری مشتاقانه و اطمینان بخش با ما و شما روبه‌رو می‌شوند ... و ما همه مفتخریم که در چنین عصری در پیشگاه چنین ملتی می‌باشیم.»

در این فراز وصیت‌نامه، حضرت امام رحمت‌الله‌علیه از اعتماد و اعلام وفاداری ملت ایران یاد می‌کند و به این ملت افتخار می‌کند و با یک مقایسه مختصر آن‌ها را بهتر از مردم حجاز و کوفه می‌داند که حضرت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و حضرت علی علیه‌السلام در بین آن‌ها بودند و آن‌ها قدر شناختند و از اطاعت آن‌ها سر باز می‌زدند. و در زمان ۴ سال و چند ماه سه جنگ بر علیه حضرت علی علیه‌السلام راه انداختند.

در پرتو آموزه‌های وحدت بخش اسلام و تأکید حضرت امام رحمت‌الله‌علیه بر وحدت کلمه بود که حضور گسترده تمامی اقشار جامعه در انقلاب اسلامی غیر قابل قیاس با سایر انقلاب‌های بزرگی هم‌چون فرانسه، روسیه و چین بود زیرا در این انقلاب‌ها تنها قیام یک طبقه در انقلاب فرانسه طبقه متوسط جامعه در انقلاب روسیه طبقه پرولتاریا و در انقلاب چین طبقه دهقانان بر علیه طبقه حاکم بود.

باور و اعتقاد راسخ قلبی حضرت امام رحمت‌الله‌علیه به مردم یکی از عناصر اصلی در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی بوده است. این رابطه و پیوند دو جانبه قلبی، عاطفی و اعتقادی همواره بین امام و امت که از آموزه‌های شیعی است برقرار بوده است. توجّه امام رحمت‌الله‌علیه به امت که برخاسته از ارادت قلبی ایشان بود فراتر از آن است که بتوان توصیف کرد.

قدرت نرم برخاسته و جوشیده از این انسجام، اعتماد و همبستگی اجتماعی، مشارکت سیاسی و رابطه امام و امت در هم شکننده همه تهدیدات سخت افزاری و نرم افزاری دشمنان جمهوری اسلامی ایران تاکنون بوده است.

۵. عنصر روان شناختی گاه‌علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

یکی از عوامل روان شناختی خودباوری و اعتماد به نفس می‌باشد. که حضرت امام رحمت‌الله‌علیه در بند «ه» چنین ذکر می‌کنند.

«از جمله نقشه‌ها که مع الاسف تأثیر بزرگی در کشورها و کشور عزیزمان گذاشت و آثار آن باز تا حد زیادی به جامانده بیگانه نمودن کشورهای استعمار زده از خویش و غرب زده و شرق زده نمودن آنان است. بطوری که خود را و فرهنگ و قدرت خود را به هیچ گرفتند ... این پوچی و تهی مغزی مصنوعی موجب شده که در هیچ امری به فکر و دانش خود اتکا نکنیم. ... اگر خودی خود را بیابد و یأس را از خود دور کند و چشم داشت به غیر خود نداشته باشد در دراز مدت قدرت همه کار و ساختن همه چیز را دارد. و آن‌چه انسان‌های شیه به اینان به آن رسیده‌اند شما هم خواهید رسید به شرط اتکال به خداوند تعالی و اتکاء به نفس و قطع وابستگی به دیگران و تحمل سختی‌ها برای رسیدن به زندگی شرافتمندانه و خارج شدن از تحت سلطه اجانب»

هم‌چنین در آخر وصیت نامه خود مجدداً یادآوری می‌نمایند:

«وصیت من به همه آن است که با یاری خدای متعال به سوی خودشناسی و خودکفایی و استقلال با همه ابعادش به پیش و بی‌تردید دست خدا با شماست اگر شما در خدمت او باشید و برای ترقی و تعالی کشور اسلامی به روح تعاون ادامه دهید.»

مردم ایران در میان ملل جهان مردمی با عزم و اراده پولادین، دارای غرور و عزت ملی روح خودباوری، اعتماد بنفس شناخته می‌شوند. و بعضی ویژگی‌های روان شناختی مردم ایران بود که شعار استقلال، آزادی و نه شرقی و نه غربی به خود باختگی و وابستگی به غرب خود را نجات داد. و امروزه با همه توطئه‌ها و تحریم‌ها با شعار «ما می‌توانیم» به هفتمین گره و باشگاه هسته‌ای، هشتمین کشور دنیا در فن‌آوری هوا-فضا، نهمین کشور در فناوری نانو و لیزر در جهان هستیم (نصری، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

۶. نتیجه‌گیری

هرچند منظومه فکری امام خمینی رحمت‌الله‌علیه برخاسته از آموزه‌های دینی بوده است. لیکن برخی از عناصر محوری این منظومه در مراحل پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی که در وصیت‌نامه سیاسی- الهی خود به انگیزه الهی و وحدت کلمه که از عناصر قدرت نرم به‌شمار می‌آیند اشاره نموده‌اند. علاوه بر آن بارها در وصیت‌نامه خود نه به ملت ایران بلکه به ملل مستضعف جهان، روحیه امید، اعتماد بنفس، خودباوری، ایستادگی و مقاومت که به‌عنوان شاخص‌های قدرت نرم محسوب می‌شوند؛ توصیه می‌نمایند. و پرهیز از تفرقه و اختلاف روحیه یأس و ناامیدی، دوری از غفلت و ... با نیتی خیرخواهانه و دلسوزانه به آن‌ها هشدار می‌دهد، و با آگاه‌سازی در تلاش است که جمهوری اسلامی را به‌عنوان الگوی موفق که توانسته است با قدرت نرم برخاسته از آموزه‌های دینی از چنگال استبداد و استعمار رهایی یافته و با ایستادگی و مقاومت ملت، بدون وابستگی به شرق و غرب در راه رشد و توسعه مادی و معنوی گام بردارد معرفی و همراه‌سازی نماید.

منابع

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷). مجموعه مقالات همایش بسیج و قدرت نرم. ج ۲. باقری، سیامک (۱۳۸۸). «دیپلماسی عمومی. تهدید یا فرصت». فصلنامه مطالعات سیاسی، سال هشتم، شماره ۳۱.
- بشله، ژان (۱۳۷۰). *ایدئولوژی چیست؟* ترجمه علی اسدی، تهران: انتشارات تاجیک، محمد رضا (۱۳۸۳). *سیاست خارجی*. تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک.
- روح‌الله، خمینی (۱۳۸۵). *وصیت‌نامه سیاسی-الهی*. ج ۱۲، تهران: دانش پرور، روشندل، جلیل (۱۳۹۱). *امنیت ملی و نظام بین‌الملل*. تهران: سمت.
- عامری، هوشنگ (۱۳۷۰). *اصول روابط بین‌الملل*. تهران: آگاه.
- مطهری، مرتضی (بی‌تا). *نهضت‌های اسلامی یکصد ساله اخیر*. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۱). *حماسه حسینی*. ج ۱، تهران: صدرا.
- نای، جوزف (۱۳۸۷). *قدرت نرم*. مترجمان سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- نائینی، علی محمد (۱۳۷۱). *اصول و مبانی جنگ نرم*. تهران: ساقی.
- نصری، محسن (۱۳۹۱). *تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران*. قم: معارف.

Research Article

Explaining the concept of soft power in the divine political will of Imam Khomeini

Gholamreza Safarpour¹

Date of received: 2022/01/05

Date of Accept: 2022/01/30

Abstract

The concept of power has been defined in different disciplines and sciences. What is mentioned in this article is a special term in political science. Scholars have divided power into hard power with military tools and soft power with propaganda and media tools. This means that the exercise of hard power is based on reward and threat, but soft power is of persuasion and induction. The components and elements of soft power include elements such as, cultural-belief, social-human, psychological, political and scientific that Imam Khomeini (as) in his political-divine will on these elements and indicators, including the school of Islam, they have emphasized the Shiite religion, active and public diplomacy and social capital.

Keywords: Imam Khomeini, hard power, soft power, sources of soft power.

Citation (APA 6th ed. / APSA)

Safarpour, Gholamreza(2022). "Explaining the concept of soft power in the divine political will of Imam Khomeini". *Quarterly Journal of Research in History, Politics and Media*. Vol. 5, Num. 1, S.No. 17, pp. 125 - 142.

¹. Visiting Professor, Department of Islamic Education, Faculty of Humanities, Islamic Azad University of Shiraz, Shiraz, Iran.

Email: gh.safarpour@yahoo.com

Copyright © 2010, KSSI (Karimeh Strategic Studies Institute Of Shiraz). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material.

References

- Eftekhari, Asghar (1387). *Proceedings of the Conference on Mobilization and Soft Power, Vol.* (in Persian)
- Bagheri, Siamak (1388). "Public Diplomacy. Threat or Opportunity" *Quarterly Journal of Political Studies, Q, 8, p. 31.* (in Persian)
- Bessler, Jean (1370). *What is ideology? Translated by Ali Asadi, Tehran: Essay.*
- Tajik, Mohammad Reza (1383). *Foreign Policy, Tehran, Center for Strategic Studies.* (in Persian)
- Ruhollah, Khomeini, (1385). *Political-Divine Will, Tehran: Daneshparvar, Ch12.* (in Persian)
- Roshandel, Jalil (1391). *National Security and the International System, Tehran, Samat.* (in Persian)
- Ameri, Houshang (1370). *Principles of International Relations, Tehran: Agah.* (in Persian)
- Motahari, Morteza (Bita). *Recent 100-year-old Islamic movements, Tehran: Sadra.* (in Persian)
- Motahari, Morteza (1371). *Hosseini Epic, Vol. 1, Tehran: Sadra.* (in Persian)
- Nay, Joseph (1387). *Soft Power, Translators Seyed Mohsen Rouhani and Mehdi Zolfaghari, Tehran: Imam Sadegh University.*
- Naini, Ali Mohammad (1371). *Principles and foundations of soft warfare, Tehran: Saqi.* (in Persian)
- Nasri, Mohsen (1391). *An Analysis of the Islamic Revolution of Iran, Qom: Education.* (in Persian)

پروفیسر کاہنشاہ علوم اسلامی و مطالعات اسلامی

برائے اعلیٰ تعلیم اسلامی